

Nationaal Programma Verspreidingsonderzoek

Informatie over flora en fauna
als bouwstenen voor het ruimtelijk en het natuurbeleid

Vereniging Onderzoek Flora en Fauna (VOFF)
Postbus 506, 6700 AM Wageningen
tel. 0317-467343
email: voff@voff.nl

NATIONAAL PROGRAMMA VERSPREIDINGSONDERZOEK

Informatie over flora en fauna als bouwstenen voor het ruimtelijk en het natuurbeleid

Voor alle vraagstukken waar natuur en ruimtelijk beleid aan de orde zijn, zijn basisgegevens over het voorkomen van planten en dieren noodzakelijk: welke soort zit waar?. De tijdige beschikbaarheid van verspreidingsgegevens is cruciaal voor een effectieve uitvoering van het natuurbeleid én voor een efficiënte besluitvorming bij (economische) veranderingen in het landelijk gebied. Het is een randvoorwaarde om te komen tot integrale, natuurinclusieve planning.

Om **actuele** informatie over het voorkomen van planten en dieren tijdig beschikbaar te hebben, is door dertien Particuliere Gegevensbeherende Organisaties (PGO's), in samenwerking met diverse overheidsinstellingen (ExpertiseCentrum-LNV, RIVM/Natuurplanbureau, Rijkswaterstaat en CBS) en maatschappelijke organisaties als Natuurmonumenten en Vogelbescherming Nederland, het **Nationaal Programma Verspreidingsonderzoek** ontwikkeld. Kort samengevat komt het programma er op neer dat de PGO's de komende tien tot vijftien jaar de landelijke verspreiding van plant- en diersoorten in kaart zullen brengen en deze gegevens aan derden beschikbaar stellen.

Verspreiding versus monitoring

Om een betrouwbaar beeld te krijgen van de toestand van de natuur, zowel landelijk als lokaal, is het belangrijk dat gegevens op een wetenschappelijk verantwoorde en gestandaardiseerde wijze verzameld zijn. Dit gebeurt op twee complementaire manieren:

- *monitoring*, i.e. het volgen van de populatie-ontwikkeling van enkele, met name bedreigde plant- en diersoorten, door op vaste plaatsen in het land jaarlijks tellingen te verrichten. Hiervoor is door het ministerie van LNV, de PGO's en enkele overheidsinstellingen het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM) opgezet.
- *verspreidingsonderzoek*, i.e. het landelijk in kaart brengen van het voorkomen van soorten: wat zit waar?. Dit gebeurt momenteel projectmatig, zoals bijvoorbeeld

Verspreidingsgegevens worden onder meer gebruikt voor:

- het evalueren van het rijks- en provinciaal natuurbeleid, zoals in de Natuurverkenningen, de jaarlijkse Natuurbalansen en het Programma Beheer;
- het ruimtelijke ordeningsbeleid, waaronder ICES, Vijfde nota Ruimtelijke Ordening en streek- en bestemmingsplannen;
- de aanwijzing van Vogelrichtlijn- en Habitatrichtlijngebieden;
- het opstellen van milieu-effectrapportages;
- het opstellen van Rode lijsten;
- en het opstellen van soortbeschermingsplannen en het evalueren daarvan
- wetenschappelijk onderzoek, onder meer m.b.t. biodiversiteit en (aut)ecologisch onderzoek.

voor de Habitatrichtlijnsoort de noordse woelmuis of het verzamelen van gegevens over de verspreiding van de broedvogels in Nederland. Bij verspreidingsonderzoek worden nagenoeg alle soorten in een gebied geregistreerd, ook bedreigde soorten die bij de monitoring gemist worden.

Een netwerk van vrijwilligers

Zowel de monitoring als het verspreidingsonderzoek worden grotendeels uitgevoerd door de dertien PGO's, verenigd in de Vereniging Onderzoek Flora en Fauna (VOFF). Deze organisaties coördineren reeds vele jaren meer dan tienduizend **vrijwilligers** die landelijk en op een standaard manier gegevens over voorkomen en aantalsontwikkeling van flora en fauna verzamelen. Deze gegevens worden samen met die van provincies, terreinbeheerders en onderzoeksinstituten door de PGO's in digitale vorm opgeslagen, beheerd en ter beschikking gesteld aan derden. Naar schatting 90% van alle flora- en faunagegevens in Nederland is opgenomen in de databanken van de PGO's, waarvan 70% afkomstig van vrijwilligers.

Verspreidingsgegevens raken gedateerd

Financiering van het verspreidingsonderzoek is momenteel afhankelijk van particuliere fondsen of kortlopende opdrachten. Er bestaat geen structurele financiering, zoals voor de monitoring. De gegevensbestanden dreigen daardoor te verouderen en zijn in sommige gevallen niet meer landsdekkend.

Atlasblokken waar boommarters zijn waargenomen in de periode 1970-1991

Wat er kan gebeuren als de juiste, actuele gegevens niet beschikbaar zijn, is het afgelopen jaar meermalen gebleken. Het onvoldoende rekening houden met de aanwezigheid van beschermde soorten als hamster en kamsalamander kan leiden tot schadeclaims die in de miljoenen guldens lopen. De natuur en de economie in ons land zijn hiermee niet gebaat. De natuur komt zelfs negatief in de pers.

Met een relatief geringe financiële inspanning kan dit in de toekomst voorkomen worden. Uitvoering van het Nationaal Programma verspreidingsonderzoek kost circa 3,5 miljoen gulden per jaar

Opzet van het programma

Organisatorische opzet

Vragers en aanbieders van informatie werken samen in een onderzoekprogramma. In dat programma wordt het verspreidingsonderzoek geprogrammeerd en vanuit een fonds gefinancierd. De aan het fonds deelnemende financiers krijgen als tegenprestatie de beschikking over een product dat middels het verspreidingsonderzoek tot stand komt. Dat product heeft de vorm van het gebruiksrecht op een bestand (dat hieronder gespecificeerd wordt). De financiering is bestemd voor:

- I. het uitvoeren van verspreidingsonderzoek dat gericht is op actuele, nu te voorziene behoeften van vragers (actuele behoefte) en
- II. het ontwikkelen van verspreidingsonderzoek dat gericht is op toekomstige, nu nog niet te voorziene behoeften (ontwikkeltraject) en voor methodologische vernieuwing, kwaliteitsverbetering en innovatie.

De differentiatie in het programma biedt de financiers de mogelijkheid de voor de eigen organisatie meest relevante onderdelen van het pakket onder financiële verantwoordelijkheid te nemen.

Het onderzoekprogramma wordt uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van een stuurgroep die is samengesteld uit vertegenwoordigers van de financiers, de VOFF en eventuele andere leveranciers van verspreidingsgegevens. Deze stuurgroep beheert het fonds en gaat de contracten aan met de uitvoerders van het verspreidingsonderzoek.

Het product

Het product heeft de vorm van het gebruiksrecht op een vast omschreven bestand. De inhoud van dit bestand is afgestemd op enerzijds de informatiebehoefte van de vragers en anderzijds de verantwoordelijkheden van de aanbieders ten aanzien van de beschikbaarstelling van gegevens. Die verantwoordelijkheden hangen samen met de relatie met de vrijwilligers en met gemaakte afspraken met partijen die gegevens met de PGO's uitwisselen.

Door aggregatie van verspreidingsgegevens (o.m. naar schaal, type gegevens) wordt het secundaire bestand waarop de gebruiksrechten van alle participanten van toepassing zijn, opgebouwd vanuit de veldgegevens. Het aggregatieniveau hangt mede samen met het beoogd gebruik en zal afgestemd moeten zijn op de diversiteit in gebruik die samenhangt met de diversiteit (qua schaalniveau, informatiebehoefte) van de vragers.

Specifieke handelingen die voortvloeien uit het daadwerkelijk gebruik (het uitoefenen van de rechten) en waarvoor een beroep wordt gedaan op de leden van de VOFF (de PGO's), zijn geen onderdeel van het te leveren product. Deze handelingen kunnen bestaan uit het produceren van bijvoorbeeld uitdraaien of selecties van het bestand maar ook uit inhoudelijke bewerkingen van het bestand (bijvoorbeeld interpretatie van gegevens ten behoeve van het opstellen van Rode Lijsten).

Sommige vormen van gebruik van het bestand die relevant zijn voor meerdere gebruikers (zoals het produceren van een atlas, ontsluiting van gegevens via Internet) kunnen, in de vorm van een plus-pakket, onderdeel zijn van het programma.

Het bestand bestaat uit gegevens waarvoor het basismateriaal is verkregen door:

- werk van vrijwilligers, mogelijk gemaakt doordat kosten voor coördinatie en bestandsbeheer van een PGO door een opdrachtgever zijn gefinancierd,
- verzameld door andere organisaties (b.v. provincies of terreinbeheerders) en onder voorwaarden beschikbaar gesteld aan de PGO's en
- verzameld door betaalde krachten waarbij door de opdrachtgever onder voorwaarden is geregeld dat de gegevens mogen worden toegevoegd aan het landelijk bestand.

De financiers van het Programma bepalen met elkaar of het gebruik dat individuele financiers van het bestand gaan maken, in verhouding staat tot de geleverde bijdrage. Een regelmatige evaluatie op dit punt zal plaatsvinden.

De financiering

De financiering vindt plaats vanuit een fonds waaraan vaste gebruikers van informatie deelnemen op basis van een tussen gebruikers onderling overeen te komen verdeelsleutel. Aan het fonds worden ook de middelen toegevoegd die voortvloeien uit incidenteel gebruik van het te genereren secundaire bestand door partijen die in principe te weinig gebruik maken van dit soort te gegevens om via langjarige financiering bij te dragen, bijvoorbeeld individuele gemeenten. De tarifiering voor incidentele gebruikers dient nader vastgesteld te worden. De rekenen worden ingezet om onderdelen van het maatschappelijk pakket uit te voeren.

Het programma

In het onderzoekprogramma worden een basispakket en drie pluspakketten onderscheiden: een natuurbeheer-pakket, een natuurbeleid-pakket en een maatschappelijk-pakket. In het programma is een ontwikkeltraject opgenomen dat inspeelt op de dynamiek van het beleid en de daarmee verbonden dynamiek in toekomstige gegevensbehoefte. Het ontwikkeltraject is een onlosmakelijk onderdeel van het totale programma.

De differentiatie in het programma biedt de financiers de mogelijkheid de voor de eigen organisatie meest relevante onderdelen van het pakket onder financiële verantwoordelijkheid te nemen.

Basispakket

Dit pakket omvat de meest gebruikte gegevens op standaard formaat, nl. een ruimtelijke schaal van 1x1 kilometer met een actualiteit van 10 tot 15/20 jaar. Het basispakket levert direct bruikbare gegevens op voor overheden (voorraadbeheer, evaluatie, ruimtelijke planning, grootschalige ruimtelijke ingrepen) en een referentie en interpretatie-kader voor behorende organisaties.

deelnemers: LNV, VROM, VV, provincies, CBS en terreinbeherende organisaties.

samenstelling pakket: broedvogels, wintervogels, amfibieën, reptielen, planten, dagvlinders, zoogdieren

Voor deze groepen wordt een 'landsdekkend' beeld op km-niveau opgebouwd in een periode van 10 jaar dan wel 15 tot 20 jaar.

benodigde capaciteit: om dit te ontwikkelen is de volgende formatiekracht nodig.

Zoogdieren en vogels 3,5

Reptielen en amfibieën 2,0

Dagvlinders 1,5

Planten 4,0

Totaal 11 mensjaar (50% van totale capaciteit)

Natuurbeheer-pakket

Dit pakket bevat verspreidingsonderzoek op een fijnere schaal (100x100 meter) dan het basis-pakket. Het gaat om verspreidingsonderzoek dat ten behoeve van terreinbeheer uitgevoerd wordt door medewerkers van terreinbeherende organisaties, adviesbureaus of leden van de VOFF. De programmering van deze inventarisaties wordt gestuurd door de behoeften vanuit beheerders-optiek en

heeft betrekking op vele soortgroepen. Dit pakket bevat daarnaast boven-lokaal verspreidingsonderzoek naar beheersrelevante gegevens van organismen.

deelnemers: terreinbeherende organisaties (Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Rijkswaterstaat, Defensie)

benodigde capaciteit: 3,0 mensjaar (14% van totale capaciteit)

Natuurbeleid-pakket

Dit pakket bevat verspreidingsonderzoek naar soorten die beleidsmatig bedreigd worden geacht (rode lijst soorten van specifieke organisme-groepen) maar die maatschappelijk nog te weinig aandacht krijgen. Dit pakket is gericht op de implementatie van geformuleerd beleid.

deelnemers: LNV, Provincies

samenstelling pakket: rode lijst soorten van sprinkhanen, libellen, paddestoelen, korstmossen, mossen en vissen. Voor een deel van deze groepen zal een 'landsdekkend' bestand, op km-niveau in 15 tot 20 jaar opgebouwd worden. Voor een deel van deze groepen kan geen 'landsdekkend' beeld worden opgebouwd maar ontstaat een beeld op basis van een steekproef.

benodigde capaciteit: 4,0 mensjaar (18% van totale capaciteit)

Maatschappelijk-pakket

Dit pakket bevat stimulansen om het totale verspreidingsonderzoek te ondersteunen in de vorm van tussentijdse rapportages en verwerking/specifieke toepassingen van verkregen gegevens. Dit is van groot belang voor de medewerking van de vrijwilligers en potentiële financiers van het onderzoek.

deelnemers: maatschappelijke organisaties, fondsen, sponsors, overheden

samenstelling pakket: tussentijdse rapportages, manifestaties, specifieke toepassingen van verkregen gegevens, internet-ontsluiting van verspreidingsgegevens.

Geen capaciteit gevraagd voor het opzetten van het pakket.

Ontwikkeldruimte

Dit onderdeel bevat innovatief onderzoek naar te gebruiken methodieken voor een efficiëntere wijze van verzamelen en verwerken van gegevens en verspreidingsonderzoek waarvan de resultaten pas op termijn voor de gebruikers toepasbaar zullen zijn. Het ontwikkeltraject, onlosmakelijk onderdeel van het totale programma, speelt in op de dynamiek van het beleid en de daarmee verbonden dynamiek in toekomstige gegevensbehoefte

De ontwikkelruimte wordt geïnvesteerd in nachtvlinders, landslakken en watermollusken, zweefvliegen, bijen e.a. en overige ongewervelden (evt. andere soortgroepen zonder rode lijst).

benodigde capaciteit: 4,0 mensjaar (18% van totale capaciteit)

Totaal overzicht kosten

De jaarlijkse kosten voor het gehele programma (looptijd 10, deels 15 jaar) bedragen f. 3,5 miljoen gulden per jaar. De verdeling over basispakket, natuur-beheer-pakket, natuurbeleid-pakket en ontwikkelruimte is respectievelijk 50%, 18%, 14% en 14%.

Deze kosten betreffen werk met betrekking tot gegevensinvoer, -beheer, -analyse, coördinatie en stimulering van de vrijwilligers. Het gehanteerde jaartarief voor personele kosten is f. 120.000,-, de overhead (materiele kosten: drukkosten formulieren, post, telefoon, digitalisering waarnemingen, hard- en software, databank beheer e.d) bedraagt 20% en coördinatie/overleg e.d. door VOFF 10%.

De volgende organisaties zijn lid van de VOFF.

- Bryologische & Lichenologische werkgroep KNNV (BLWG)
- De Vlinderstichting
- European Invertebrate Survey - Nederland (EIS-NL)
- Stichting Floristisch Onderzoek Nederland (FLORON)
- Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (KNNV)
- Nederlandse Entomologische Vereniging (NEV)
- Nederlandse Mycologische Vereniging (NMV)
- Reptielen-, Amfibieën- en VissenOnderzoek Nederland (RAVON)
- Samenwerkende Organisaties Vogelonderzoek Nederland (SOVON)
- Stichting ANalyse, Educatie en Marien Oecologisch ONderzoek (ANEMOON)
- Stichting Faunistisch Onderzoek Carabidae (Loopkeverstichting)
- Stichting Tinea
- Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ)